

Andra går i terapi – men jag skriver

Barnläkaren och författaren Lars H Gustafsson om yrket, livet och framtiden

Ansvar, makt och samvete, tre nyckelbegrepp som barnläkaren och författaren Lars H Gustafsson har känt sig manad att förhålla sig till under hela sin yrkeskarriär, såväl i jobbet som doktor som i sina böcker, vid det här laget ett tiotal.

Särskilt makten är en obekväv gåva, tycker han, därför att den både förrättar och förpliktar samtidigt som den framträder i obekvämt många skepnader, alla dessutom representerade i hans egen person: köns- makt gentemot kvinnor för den som är man, ålders- makt gentemot barn för den som är vuxen, professionell makt gentemot patienten för den som är doktor, klassmakt gentemot lågutbildade för den som är hög- utbildad och myndighetsmakt gentemot medborgarna för den som är etablissemangets funktionär.

»Jag är med andra ord en mycket mäktig person! Vad får mig då att så ofta känna mig maktlös?«, skriver han i sin tankebok »En läkares samvete« (2006).

Där berättar han om stunder då hans funderingar kring makten fick honom att undra om han valt rätt yrke. Längtan efter ett yrke där man kan »umgås med människor på ett mer jämlikt plan« har stundom varit stark men alltid vikit undan.

Lars H Gustafsson är känd som barnläkaren som skrivit böckerna »Leva med barn«, »Lotsa barn« och »Se barnet, se dig själv«, i vilka han gör sig till stridbar talesman för barns rättigheter. Men de senaste årens

produktion handlar mer om reflektioner kring teman med bredare perspektiv, som yrkesetik och livsfrågor. Böckerna »Skynda att älska« (2001), »En läkares samvete« (2006) och »När musiken tystnar« (2007) är alla personliga kommentarer, summeringar av yrkeslivet, karriären och det privata.

Att skriva har med tiden blivit ett rent behov, bekänner nyblivne pensionären Lars H Gustafsson. Det är ett måste för att få ordning på alla tankar och en gardering mot att känna sig rastlös eller olycklig.

– Andra går kanske i terapi eller får handledning, men jag skriver, förklarar han när han bjuder på kaffe, macka och tranbärssylt i köket till ett av miljonprogrammets radhus i Lund, där han och barnen bor sedan några år. Tranbärssylten kommer från lokala bagaren som kallar produkten »fjällvandring« – omöjlig för hedersnorrlänningen och fjällläskaren Lars H Gustafsson att gå förbi utan att köpa en burk.

Han är inte född i Norrland utan i Uppsala, men i själ och hjärta känner han sig som norrlänning efter att ha tillbringat större delen av sitt yrkesverksamma liv i Västerbotten och Västernorrland.

– Min mamma var noga med att betona att vi hade samiskt ursprung på hennes sida. Det började betyda mer och mer också för mig sedan jag lärt känna många samer under min tid som doktor i Lycksele. Jag märkte i kontakterna med det samiska samhället att denna härstamning räknades för dem.

**LARS H
GUSTAFSSON**
läkare och
författare.

Foto: Gabor Hont

Någon läkartradition finns inte i släkten. Lars H Gustafsson tvekade också länge innan han bestämde sig för att välja läkarens yrke framför lärarens. Direkt efter studenten 1961 började han läsa medicin med målsättningen att bli barnläkare. Tanken på att bli barnläkare övergav han efter en första konfrontation med små sjuklingar på en barnklinik under assistenttjänstgöringen på Bodens lasarett. I stället valde han att satsa på en bana som provinsialläkare. Till en sådan befattning, i Hede, Härjedalen, utnämndes Lars H Gustafsson av självaste socialministern 1968.

Intresset för barnmedicin återkom redan under första året som doktor och resulterade i den första egna vetenskapliga studien (och artikeln i Läkartidningen) 1969. »Sjuka barn i glesbygd«, en sammanställning av provinsialläkarens alla patientkontakter med barn under ett års tid, röntte en viss uppmärksamhet och ledde för författarens del till en utbildningstjänst på barnkliniken i Östersund.

Därefter kom Lars H Gustafsson att arbeta enbart med barns hälsa, och han orienterade sig mer och mer mot socialmedicinen. Östersund byttes mot Uppsala. Där blev han med tiden specialist i barnmedicin och senare docent, när han 1975 disputeerade på en avhandling – i socialmedicin.

– Ämnet för avhandlingen var barnolycksfall, som trafikolyckor, drunkningstillbud och brännskador. Jag insåg snart att vissa barn kom till akuten efter händelser som kallades olycksfall men där skadorna i själva verket var sviter efter misshandel förövad av mobbade kompisar eller av föräldrarna.

Hembesök hos drabbade familjer och rekonstruktioner på olycksplatser tillsammans med barnen avslöjade för barnläkaren och socialmedicinaren att det finns familjer som står utan stöd i samhället och barn som dör av trauma redan innan de når närmaste sjukhus. Erfarenheterna på fältet väckte ett engagemang hos Lars H Gustafsson som har hållit honom verksam genom hela karriären och som fortfarande driver honom i hans författarskap.

Det kliniska arbetet på barnkliniken varvades till en början med det socialmedicinska fältarbetet. Lars H Gustafsson blev biträdande barnhälsovårdsöverläkare i Uppsala. Parallellt med den verksamheten började han arbeta för Rädda Barnen, med allt större engagemang genom åren och allt viktigare uppgifter.

I fyra år arbetade han heltid på Rädda Barnen, först med uppdrag att utveckla hjälpinsatser för eftersatta barn hemma i Sverige. Massakern i flyktinglägret Shatila under inbördeskriget i Libanon 1982 utvidgade hans engagemang till hjälparbete också på internationell nivå. Han fick ansvaret att organisera Rädda Barnens hjälpinsats i Beirut och pendlade mellan Uppsala och Mellanöstern i flera år. Senare blev han Rädda Barnens representant i Genève vid förhandlingarna om den nya Barnkonventionen, och därefter ledamot i svenska Unicefs styrelse.

– De där åren var oerhört lärorika och viktiga för mig i mitt fortsatta arbete, förklarar han.

Allt han har skrivit om barn riktar sig till föräldrar och personal som arbetar med barn. Det handlar om en redovisning av sådant som han faktiskt har sett i samband med yrkesutövningen, men också om sådant som är ett upprop för ett särskilt förhållningssätt gentemot barnen. Förebilder finner han i föregångare som Gustav Jons-

Titlar ur Lars H Gustafssons utgivning

- »Leva med barn«. LIC; 1983.
- »Barn idag«. Liber; 1983.
- »Barn i krig«. Verbum; 1987.
- »Barnet som slumar«. Verbum; 1995.
- »Ungen är sjuk – vad ska jag göra?«. Norstedt; 1989.
- »Barnapappa«. Norstedt; 1991.
- »Gudomligt och barnsligt«. Norstedt; 1992.
- »Barnet som slumar«. Verbum; 1995.
- »Uppäckta livet«. Norstedt; 1996.
- »Lotsa barn«. Norstedt; 2000.
- »Skynda att älska«. Libris; 2001.
- »Se barnet, se dig själv«. Norstedt; 2004.
- »En läkares samvete«. Norstedt; 2006.
- »När musiken tystnar«. Instant Book; 2008.

son, Janusz Korczak, Bruno Bettelheim, Martin Buber – namn som han gärna återknyter till i sina texter.

»Barnen föds inne i hamnen – eller på varvet«, skriver han. »Så ska de anträda färden ut mot öppet hav. Men skärgården är farlig att segla i. Man måste kunna sitt sjökort. Men också veta att det ibland inte stämmer. Barnet är kapten i sin egen skuta men behöver ändå lots. Lotsarna – det är vi, föräldrar, dagispersonal, lärare ... En lots får aldrig ta över befälet.«

– På senare tid har det kommit så många andra signaler i samhället att det är viktigt att redovisa det humanistiska perspektivet på barnuppfostran och i umgänget med barn, förklarar han.

I det egna föräldraskapet känner han sig inte som expert, långt därifrån. När det gäller att förhålla sig till de egna tonåringarna, som just tagit studenten, är det en ständig balansgång mellan behovet att kontrollera och önskan att släppa taget. Hur mycket ska man bry sig om, lägga sig i och försöka påverka ungdomarnas förehavanden? Hur mycket ska man lita på att de klarar av problemen själva?

– Det där är frågor som jag har brottats en hel del med, säger Lars H Gustafsson.

Han har iakttagit hur barnens villkor i samhället förändrats och utvecklats ända sedan slutet av 1960-talet. Ändå har han svårt för att sammanfatta trenderna, som är så motsägelsefulla.

– Jag tycker att vi i det stora hela har ett mer barnsynt samhälle. Barns rättigheter respekteras i allt större uträkning, inte minst tack vare FN:s Barnkonvention, som har betytt mycket. Men jag tycker jag mig också se ett slags backlash. Mycket av de förhoppningar vi hade i slutet av 1970-talet och början på 1980-talet har ju vänts i tvivel och uppgivenhet. Jag ser fenomenet genom det som händer med barnen, men trenden speglar givetvis ett nytt samhällsklimat.

I »Skynda att älska« skriver han om det nya förhållandet mellan tonåringar och vuxna och konstaterar att de vuxna ibland »... inte längre bryr sig om eller klarar av att inviga de unga i ämbetet att vara vuxen«. Det medför, enligt honom, att ungdomarna inte blir särskilt imponerade av de »vuxenambassadörer« som de råkar leva med utan hålls kvar i en egen ungdomsvärld med begränsade krav på eget ansvar.

– Samtidigt känner jag många unga som vuxit upp och bildat familj, och jag tänker att de har varit bättre på det än jag var, säger Lars H Gustafsson. Alltså känner jag mig väldigt kluven i detta – det är kanske ett ålderstecken när alla teser börjar få antiteser.

»SKYND A TT ÄLSKA«
Bokförlaget Libris; 2001.
ISBN 9789171954206.

Under sina sista år som aktiv doktor verkade Lars H Gustafsson som skolläkare i Rosengård, en av Sveriges mest invandrartäta förorter utanför Malmö. Han sökte sig till det jobbet 2005 sedan en personlig tragedi i familjen gjorde det omöjligt för honom och barnen att bo kvar i Bjurholm i Västerbottens inland.

Att arbeta med flyktingbarn, utsatta barn och barn med invandrarbakgrund kändes som att »fullfölja ett spår som har varit viktigt för mig genom åren«, säger han och tillägger att det är just i slutet av en yrkeskarriär som man ska välja bort de lätta jobben och ta sig an utmaningar.

– Arbetet i Rosengård i tre år har varit min examen, konstaterar Lars H Gustafsson. Man får många tankeställare när man jobbar i en sådan miljö – och inte

bara negativa sådana. Det var till exempel roligt att jobba tillsammans med alla eldsjälarna och se allt det dynamiska som händer. Allt är inte alls så svart som det utmålas ibland.

De som kommer till Rosengård för att arbeta stannar antingen bara en månad, eller också i flera år, enligt Lars H Gustafsson, som tillhör den sistnämnda kategorin. Det medför en selektion av duktiga, engagerade personer som ibland får verka som ett slags biståndsarbetare på hemmaplan. Befolkningen de ser var är betydligt fattigare än riksgenomsnittet, och barnen har ett betydligt sämre hälsoläge än andra barn i Malmö, såväl fysiskt som psykiskt. Samtidigt finns en underkonsumtion av sjukvård bland barnen och en ökande segregation i samhället i stort.

– Jag tror att en ökande segregation i samhället kan skapa en farlig situation som det gäller att motarbeta på alla sätt, säger Lars H Gustafsson.

I »den lilla byn« Rosengård var han en accepterad figur under sina tre år, »fredad« från befolkningens latent skepsis mot alla som kan kopplas ihop med myndigheter och majoritetssamhället. Till många utomståendes förvåning har han kunnat vandra till fots mellan sina skolor utan att någonsin bli trakasserad.

– Efter bara en månad visste de flesta att jag var skolläkaren, så jag hörde till de godkända, berättar han.

Oftare än han skrev ut recept tipsade han ungdomar om goda böcker. Ungdomsböcker är han väl förtrogen med genom sin ständiga pliktläsning av ungdomslitteratur. Han ingår nämligen i den jury som varje år utser mottagaren av litteraturpriset till Astrid Lindgrens minne.

Ett annat engagemang som började under tiden i Rosengård och som fortsätter ännu är stödet till apatiska flyktingbarn och barn utan identitetshandlingar. Lars H Gustafsson är med i den växande arbetsgrupp inom Barnläkarförbundet som strider för rätten till sjukvård och skolgång även för »papperslösa flyktingbarn«, vars familjer håller sig gömda i fruktan för utvisning från Sverige.

Inte minst i Rosengård har arbetet med uppgivenhetstillstånd av olika slag gett goda resultat.

– Tillsammans med teamet i Rosengård har jag kommit i kontakt med ett antal sådana här barn som vi till slut lyckades återföra till en normalare tillvaro, berättar Lars H Gustafsson. Nyckeln till framgång är att man vidtar åtgärder direkt, så fort man ser de första tecknen på uppgivenhet hos barnen.

Förklaringen till att antalet apatiska flyktingbarn har minskat dramatiskt i takt med att medierapporteringen om fenomenet avtagit är enligt honom främst att man nu har hittat en metodik för tidig upptäckt och snabb intervention.

Isitt nya pensionärsliv som författare och föreläsare på heltid har Lars H Gustafsson hittills dragit sig för att berätta om erfarenheterna från tiden i Rosengård. Han vet inte riktigt hur han ska hantera ämnet, säger han. Det tar emot att tala ut om farhågorna i debatten därför att »... det är så många som får vatten på sin kvarn som man inte vill ge det vattnet«. Detta är ett obekvämt ställningstagande för honom, eftersom det krockar med författarens djupt kända ansvar att redovisa det han ser – som en sorts journalist.

– Det är den känslan som har drivit mig mest i skrivandet. Vi kanske inte kan förändra så mycket alldeles omedelbart – men vi kan berätta.

Mycket av det han har skrivit på sistone handlar om

läkarens uppdrag, i det offentliga och i det privata. I tankeboken »En läkares samvete« försvarar han »läkarens rätt att stå fri i förhållande till auktoritära system: skolan, sjukvården, försvaret«, och påpekar att inte minst barnläkare bör ha både ett vetenskapligt och ett socialt samvete. »Det är vårt behov av kontroll som hotar både lek, tro och liv.«

Den »inre dialogen« är livsnödvändig, och på ett ställe i denna bok återges den i en »balansräkning« över den egna läkargärningen under fyra decennier:

»När jag tänker tillbaka på mina första yrkesår häpnar jag över vad jag vågade ge mig in på och vilka risker jag tog ibland. Med den insikten jag har nu skulle jag vägra arbeta under sådana förhållanden som jag fick göra då, med så bristfälligt stöd från erfarna kolleger.« Han talar om journaler han helst vill glömma »då allting gick alldeles för fort och den så kallade bakjouren var försatt ur spel. Av mer eller mindre godtagbara anledningar.«

Det viktigaste i läkaretiken, anser han, är inte de klassiska etiska »sakfrågor« som dyker upp på sjukvårdens olika områden: dödshjälp, organdonation, genterapi.

– Den viktigaste etiska frågan har med människosynen att göra: att fundera över vem man är i förhållande till andra människor, vad man har för uppgift och vilka mål. Den som kommer så långt i sina tankar har också lättare att finna lösningar på enskilda etiska sakfrågor.

Lars H Gustafsson har haft »sökandet som livshållning – kontra resignation«, vilket gör att han särskilt gärna vill undvika två saker: bitterheten – och tillståndet när »musiken tystnar«. Bitterheten är den »bitande känsla, av ensamhet, saknad, kanske skam ibland ...« som »... gror fast i själen, urholkar livsglädjen och sakta förtär den drabbades känsla av värde ...« Farhågan är aktuell just nu för »... kanske lever vi i en tid och ett samhällsklimat som disponerar för bitterhet«.

Vad som händer i ett liv »när musiken tystnar« skildrar Lars H Gustafsson i sin senaste bok med samma namn. Den handlar om en 10-årig flicka och hennes föräldrar, konsertpianister till yrket. När musiken i den familjen tystnar kommer både uppbrott, otrygghet, fattigdom, sjukdom och död. Läsaren förstår att när människor slutar skriva sina egna berättelser, i en bok, en sång, eller genom en yrkesroll – när de upphör att uttrycka vem de är och vill vara – då är det något som oåterkalleligen går förlorat.

Motgiftet, enligt Lars H Gustafsson, är förmågan hos individen att se sig själv och sitt människovärde oberoende av den uppgift hon gjort till sin, men också erkännandet av »... andra fästpunkter i livet: en levande och nära gemenskap med någon eller några, en tro eller en inre trygghet«. Det hjälper också med humor och prestigefrihet, liksom »förmågan att se det komiska i det tragiska, det triviala i det upplåsta«.

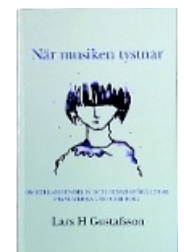
Lars H Gustafsson har, liksom sin framlidne far, naturvetaren, inte heller något problem med att tro på evigt liv – »genom kretsloppet«. »Jag vet nämligen att varje atom som ingår i min kropp tidigare har använts i annat liv«, skriver han i »Skynda att älska«. »När jag dör kommer den att återanvändas igen. Inte en endaste atom kommer att gå förlorad, var och en kommer att brukas på nytt. I livets tjänst.«

Gabor Hont
frilansjournalist

»EN LÄKARES SAMVETE. OM JOBBET, ETIKEN OCH KONSTEN ATT SÄGA IFRÅN«.

**Norstedts
Förlag; 2006.
ISBN 978-91-1-301604-7.**

»NÄR MUSIKEN TYSTNAR«

**Instant Book
AB; 2008.
ISBN 978-91-85671-21-2.**